

'Ember' jelentésű köznevesült keresztnévek a finn és a magyar szlengben¹

Maria SARHEMAA – TAKÁCS Judit

Debreceni Egyetem – maria.sarhema @mnytud.arts.unideb.hu
Eszterházy Károly Egyetem – takacs.judit@uni-eszterhazy.hu

Tanulmányunk témája a köznevesüléssel létrejött szlengszavak több szempontú kontrasztív vizsgálata a finn és a magyar nyelvben. E szócsoport mindkét nyelvben igen széleskörű, ám feltételezzük, hogy alakulásmódjuk és szerkezetük több ponton is különbségeket mutat, illetve azt is, hogy a szócsoporton belül nyelvenként eltérő attrakciós központokat tudunk meghatározni.

A finn és a magyar szlengkutatás történetének rövid áttekintése után a köznevesülést mint jelentésváltozást vizsgáljuk meg, valamint a szlengből származó keresztnévi eredetű köznevesüléssel létrejött szócsoportok kontrasztív morfológiai és szemantikai elemzését végezzük el. Vizsgálatunk során elsősorban arra törekszünk, hogy feltárjuk a hasonló jelentésű és szerkezetű szlengszavak közötti különbséget, rámutatva ezzel a nyelvekhez köthető esetleges sajátosságokra.

1. A szlengről

Paul Roberts közkeletű megállapítása szerint a „szleng azon jelenségek egyike, melyeket mindenki felismer, de senki nem tud meghatározni” (1958/2002: 131), utalva ezzel arra, hogy a szleng definíciója során sok esetben a beszélők intuitív ítélete a döntő. Ezen túlmenve Dumas és Lighter úgy tartja, hogy a valódi szleng végső azonosító jellemzője valójában a közösség reakciója, azaz szleng az, amit a közösség annak tart (idézi Forsskåhl 1999: 84). A jelenség meghatározhatatlansága egyrészt abból fakad (Timár – Fazakas 2003: 6), hogy a köznyelvnél jóval gyorsabban változó nyelvi közegről van

¹ Előadásként elhangzott a Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összevetések című konferencián (ELTE, Budapest, 2017. május 27.).

szó, másrészt a fogalmat, pontosabban a fogalom határait tulajdonképpen csak érezni lehet. A definiálás a kísérletet tévő nyelvérzékére van utalva.

A szlenget sokáig a köznyelvitől eltérő szókincként vizsgálták, újabban azonban jellemzőbb egyfajta nyelvi viselkedésmódként való megközelítése. Kis Tamás véleménye szerint (2007) a szleng olyan nyelvváltozat (csoportnyelv, bizonyos értelemben szociolektus), mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportokban születik, erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől. Funkciója szerinte a nagyobb közösségeken belül létrejövő kiscsoportok (koalíciók) identitásának jelzése, s emiatt az ember társas tulajdonságaiból magyarázható nyelvi univerzálé, amely minden nyelvben és a nyelveknek minden korszakában megtalálható.

Az első finn nyelvész, aki tudományos módszerekkel vizsgálta a szleng és más nyelvváltozatok viszonyát, Simo Hämäläinen volt (Nuolijärvi 1997: 123–124). Már a finn katonai szlengről több mint 70 évvel ezelőtt írott tanulmányában leszögezte, hogy a szlenget egy speciális stílusfajtának tartja, melyben a normanyelvvvel szemben tudatosan használnak olyan kifejezéseket, amelyek attól idegenek, és/vagy amelyeket az nem hajlandó befogadni.

Bár már Hämäläinen is hangsúlyozza, hogy a szleng minden társadalmi osztály és korosztály nyelvhasználatában helyet kap, a tulajdonképpeni szleng különösen a nagyvárosok hímnemű fiatalságának csoportnyelve, amelynek szerepe, hogy közelíti a csoport tagjait egymáshoz (idézi Nuolijärvi 1997: 123), sőt a mindennapi beszédben gyakran azt a nyelvi formát tartják a szleng szinonimájának, amelyet bizonyos korú helsinki fiatalok használnak egymás között (i.m. 123–124).

Helsinki szlengje a 19. század végén alakult ki, amikor a főváros gyorsan nőtt és iparosodott. Az 1800-as évek közepén még szinte csak svédül beszéltek a városban, de a 20. század fordulóján már a lakosság fele finn anyanyelvű volt. A szleng a kétnyelvű munkások negyedeiben született, és kezdetben a finn és a svéd munkások közös nyelve volt. Az 1940-es évekig viszonylag változatlan maradt mind szókincsét, mind hangrendszerét tekintve, de ezután – elvesztve közvetítő szerepét – elfinnesedett, és egyre inkább a fiatalok nyelvváltozata lett. Helsinki szlengjének vizsgálatakor két nyelvi változatot szokás megkülönböztetni: a régebbi finn–svéd keveréknyelvet és az újabb nyelvi változatot, amit a fiatalok beszélnek, s amely inkább megfelel a szleng általános definíciójának (Paunonen 2000: 15–16).

2. A köznevesülés megközelítési lehetőségei

A köznevesülés (appellativizáció) az a jelentésváltozási folyamat, melynek eredményeképpen egy nyelvközösségben egy tulajdonnévként használt nyelvi elemet elkezdenek közszóként is használni. Jelentésváltozásként való felfogása azt feltételezi, hogy a kiindulásul szolgáló tulajdonnévnek jelentést tulajdonítunk. Sőt, mára elfogadott tény, hogy a tulajdonnevek nyelvi (szemantikai-pragmatikai) viselkedése nem is magyarázható mással, mint a köznévénél összetettebb és sokrétűbb jelentésszerkezetükkel, arról azonban, hogy ez a folyamat nyelvileg hogyan értelmezhető és miként zajlik le, megoszlanak a vélemények.

A tulajdonnév jelentésével és közszóvá válásával kapcsolatban két markáns elméletkör rajzolódik ki. Az egyik a köznevesülést azzal magyarázza, hogy a jelentésszerkezet összetevőinek aránya, hangsúlyai a használat során megváltoznak, míg a másik az emberi gondolkodás általános természetéből fakadó jelenségnek tartja. A továbbiakban ezeket a kutatásunk háttéréül is szolgáló elméleteket mutatjuk be röviden.

Jelentésszerkezetről a tulajdonnévvel kapcsolatban a magyar szakirodalomban J. Soltész Katalin beszélt először, elemeiként pedig az önkényességet és a motiváltságot, az információtartalmat, a denotációt, a konnotációt, valamint az etimológiai jelentést és e jelentés átláthatóságát nevezte meg (1979). Ezek közül a jelentésváltozás szempontjából legfontosabb elemet, a konnotációt emeljük ki, melyet a névhez kötődő asszociatív értéként értelmezhetünk. J. Soltész szerint a köznévvé válás oka a tulajdonnév konnotatív jelentésének elóterbe kerülése, illetve az, hogy a metaforikus és metonimikus értelemben használt tulajdonnév jelentésében az asszociatív mozzanatok háttérbe szorítják az elsődleges névviselő tudati képét.

A tulajdonnév szerkezetét a finn szakirodalom is összetettnek tartja, elemeiként pedig a lexikális és etimológiai jelentést, a denotációt, a konnotációt, a preszuppozicionális és az affektív jelentést nevezi meg (Ainiala – Saarelna – Sjöblom 2008: 34–35). A tulajdonnevek és a közszók azonban felfogásuk szerint nem alkotnak mereven elkülönülő kategóriákat, tulajdonnévként és köznévként való értelmezésük sokszor szituáció és/vagy kontextus függvénye.

Hajdú Mihály (2003: 70–71) a köznevesülésnek egyrészt társadalmi (egy névviselő – legyen az személy, hely vagy más objektum – a többi hasonlónál ismertebb lesz, nevét egyre többen használják, s lassan, fokozatosan fogalommal válik), másrészt pszichológiai okát említi (a tulajdonnevet viselő jelentősége miatt szimbólummá válás történik), azonban ezeket a köznevesülés általános indítékaként nem fogadhatjuk el. Sok esetben feltételezhetünk me-

taforikus vagy metonimikus kapcsolatot, ha konkrét, ismert névviselő² áll az elnevezés háttérében: a közismert jelentésű *júdas*, *ádámcsutka*, *rambó* mellett e körben megemlíthető például a Bruce Willis által divatosná tett 'ujjatlan trikó' jelentésű *vilisz* (Parapatics 2008), a 'hosszú hajú személy' jelentésű *bitlisz* (Kis 2015), vagy a finnben a 'homoszexuális' jelentésű *tomppa* (Touko Laaksonen, művésznevén Tom of Finland híres finn homoszexuális festőművész nevéből). A tulajdonnévi eredetű köznévi példák zömére azonban a Hajdú Mihálynál említett társadalmi és pszichológiai okok nem (vagy csak részben, erős megszorításokkal) alkalmazhatók.

Több eredménnyel jár, ha a jelenséget a holista kognitív nyelvelmélet és a konnekcionizmus irányából közelítjük meg. A tulajdonnév a kognitív értelemben vett nyelvi egység jellegzetes példája. Nyelvi egység (unit) státussal az a nyelvi kifejezés rendelkezik, amely belső morfofonológiai, szintaktikai és szemantikai tagoltságától függetlenül a beszélő számára egészként kezelhető, belső feldolgozása nem szükséges mondatba vagy szövegbe helyezéséhez, megértéséhez (Langacker 1987: 57–76; Tolesvai Nagy 2008: 37).

A tulajdonnév jelentése kognitív szempontból a hálózateelv alapján úgy modellezhető, hogy elménkben a vonatkozási tárgy(ak)ról feldolgozott és tárolt információállomány, valamint a szóra vonatkozó sajátosságok hálózatot alkotnak. Ebben a hálózatként felfogott holista jellegű mentális rendszerben a köznevesülés a tulajdonnevet reprezentáló hálózatnak, a hálózat egységeinek és kapcsolatainak a megváltozásaként értelmezhető (Reszegi 2010: 146; 2018: 33–36).

A névhez kapcsolódó valamely új hálózati kapcsolat kialakulása és hangsúlyossá válása lehetővé teszi, hogy a mondanivaló megfogalmazása / feldolgozása során egy név előhívásával a hasonlóságon vagy érintkezésen alapuló asszociációk révén aktiváljunk valamilyen kapcsolódó köznévi jellegű jelentéstartalmat (Reszegi 2010). Mivel eszerint a köznevesülés jelensége nem egyes nyelvekhez kötött, hanem általában a nyelvhasználatot érintő és emberi gondolkodásunk természetéből fakadó jelenség, amely az emberi elme működésének nyelvtől független, általános sajátosságait tükrözheti, akár a tulajdonnévhez hasonlóan nyelvi univerzálénak is tekinthető. Ezt az empirikus hipotézisünket számos idegen nyelvből vett példa támasztja alá, ld. pl. Allen 1983, Varga 1996, Heinsoo 2000, Takács 2001, Hajdú M. 2003: 72–82, Sköld-

² Különleges esete ennek a típusnak a politikusok nevének köznévvé, ritkábban igévé válása, ld. Déva: *Eldemszkyszés, orbanizálódás, gyurcsánykodás – a politikusnevek élete*. Nyelv és Tudomány. 2010. április 9. <https://www.nyest.hu/hirek/eldemszkyszes-orbanizalodas-gyurcsanykodas-a-politikusnevek-elete>.

berg – Toporowska Gronostaj 2006, Takács 2007: 36–37, Sarhema – Sivo-
nen 2015.

3. A korpusz kontrasztív elemzése³

3.1. Bár mindkét nyelv esetén kizárólag keresztnévi eredetű adatokat vizsgáltunk (mert úgy látjuk, ez a névtípus kiemelt pszichológiai fontosságú és gyakoriságú), adataink azt mutatják, hogy a köznevesülés a szlengben is minden tulajdonnévtípust érint, pl.

- keresztneveket: M *lujza* 'lány' (Galavics 1998: 20); F *urpo* 'hülye';
- családneveket: M *eldemskyzés* 'tilos helyen parkoló autó elszállíttatása' (Timár – Fazakas 2003); *kádárkolbász* 'gumibot' (Nochta 1996); *kizri-nyizik* 'fizetés nélkül távozik' (Kövecses 2010); F *ottaa ritolat* 'elszalad, gyorsan távozik' (Varga 1996: 252, Ville Ritola olimpiai bajnok futó nevéből); *sibelius* 'százmárkás bankjegy' (uo., a százmárkás Sibelius finn zeneszerző portréja volt); *tehdä väyryset* 'váratlan lépést tesz, köpönyeget fordít' (uo., Paavo Väyrynen finn politikus nevéből);
- család- és keresztnévet együtt: M *antaljózi* 'LSD-vel átítatott bélyeg' (Kis 2015); M *barótilajos* 'jó' (uo., vö. *baró* 'jó'); F *jarisinkkonen* 'gyermekneveléshez jól értő, szakember' (Jari Sinkkonen ismert finn gyermekpszichológus nevéből, pl. az ilyen kifejezésekben: *en ole varsinaisesti mikään jarisinkkonen tai superäiti muutenkaan* 'nem vagyok egy Jari Sinkkonen vagy szuperanya');⁴
- keresztnévet és egyéb névelemet: M *bálintgazda* 'fegyőr' (Kis 2015); F *vanjaeno* 'orosz' (szó szerint Ványa bácsi);
- helyneveket: M *ausvic* 'iskola' (Hajdú Z. 1999); M *váciút* 'folyosó a börtönben' (Szabó 2008); F *Perä-Hikiä, Taka-Hikiä* 'az isten háta mögötti hely' (*perä* 'hátsó' és *taka* 'hátsó' + *Hikiä* kis finn falu nevéből);
- intézményneveket: M *akadémia* 'börtön' (Kis 2015); F *kakola* 'börtön' (a turkui Kakola nevű börtön elnevezéséről);
- márkaneveket: M *túrórudi* 'hímvesző' (Kövecses 2010); F *lasolmies* 'alkoholista' (a Lasol magas alkoholtartalmú szélvédőmosó-folyadék márkája);

³ A továbbiakban a magyar adatokat M, a finnből származókat F betűvel jelöljük. Mivel a finn adatok csaknem mindegyike Heikki Paunonen szótárából származik (ld. az irodalomban), csak az ettől eltérő forrásokat jelöljük.

⁴ *Ärsyttävät kakarat ja niiden vanhemmat*. <http://www.matkakuume.net/2017/06/arsyttavatkakarat.html?m=1>

- idegen eredetű neveket: M *zsanmari* 'homoszexuális férfi' (Kövecses 2010); F *igor* 'orosz férfi'; *jason* 'fiú'; *huitsin nevada* 'isten háta mögötti hely' (*huitsin* 'nagyon' + *Nevada* nevéből);
- egyéb névtípusokat: M *bitlisz* 'hosszú hajú személy' (Kis 2015); *fradi-leves* 'olyan (általában rossz) leves, amiről nem lehet megállapítani, hogy mit tartalmaz' (a fradisták jellegzetes „mindent bele” buzditásáról) (uo.); F *pula-ajan biitles* 'kopasz ember' (szó szerint 'gazdasági válság-beli Beatles'); *mansikki* 'öregasszony' (a *Mansikki* tipikus tehénnev).

A keresztnévből köznevesült elemek közül kiemeltük azokat, amelyek 'valamilyen tulajdonságú ember (férfi vagy nő)' jelentéssel rendelkeznek, s így összesen 381 finn adatot vetettünk össze 411 magyarral. A magyar nyelvi adataink többféle szótári forrásból származtak,⁵ míg a finnból a helsinki szlenget bemutató szótár anyagát elemeztük (Heikki Paunonen: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*, 2000).⁶ Valójában tehát nem a két nyelv közszlengjét, hanem a helsinki szlenget és a különböző magyar szlengtípusok azonos jelentésmezőbe tartozó és keletkezésmódú (köznevesüléssel létrejött) elemeit vetettük össze vizsgálataink során.

Adatainkat több szempont alapján is összevetettük: a kiindulási névvel kapcsolatban a névgyakoriság és köznevesülés összefüggéseit elemeztük, a létrejövő köznevek oldaláról pedig az alakulásmódra vonatkozó (morfológiai) és szemantikai vizsgálatokat végeztünk.

3.2. A kiinduló keresztnevekkel kapcsolatban a korábban végzett vizsgálatok alapján (Takács 2007) az az előfeltevésünk volt, hogy a szlengben is a keresztnévként leggyakrabban használt elemek köznevesülnek leginkább, vagyis a gyakoriság elősegíti az egyes nevekhez kapcsolódó változatos jelentések létrejöttét, s további mintaként szolgál az új alakok kialakításához és felismeréséhez. A jelenséget kognitív-funkcionális keretbe helyezve azt mondhatjuk, hogy a példányok és minták gyakorisága (Langacker fogalmával szólva) „kognitív rutin”-t eredményez, ami hatással van maguknak a példányoknak a létrejöttére is. A kognitív rutin (más néven *entrenchment*, azaz elsáncolás) ugyanis valamely fogalom elméleti elhatárolódását és viszonylag könnyű

⁵ Az összes feldolgozott magyar forrást a tanulmány végén közöljük. Az egyes magyar adatok közötti helyesírási a források helyesírási különbségéből fakadnak, ugyanis ezeket minden esetben hűen követtünk.

⁶ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az ebben szereplő szavak jelentős része nemcsak a fővárosban élők számára ismert és érthető.

aktiválhatóságát jelenti, s ez korrelál a használati gyakorisággal (Tolcsvai Nagy 2005: 28).

A magyarból származó korpuszunkban 81 férfi- és 66 női név vagy név-alak jelenik meg közszóként, melyek közül a leggyakoribbak a *Pál* és becézői (32 adattal), *János* (31), *István* (12), *József* (11); *Mária* (32), *Margit* (13). A finnben az előforduló 136 férfi- és 83 női név közül leggyakoribb a *Veikko* (13), *Mikko* (12), *Kalle* (10), *Jussi* (10); *Leena* (6) és *Liisa* (5). Hasonlóság, hogy mindkét nyelvben a gyakori, nagy megterheltségű, de nem a divatos nevek mutatják a legtöbb közszó származékot, illetve hogy a közszóvá válási tendencia intenzitása és a névgyakoriság mindkét nyelvben erős megfelelést mutat.

A finnben többféle névnek (209) alakult ki közszó származéka, mint a magyarban (147). Úgy látjuk, hogy az eddig csupán a magyarra feltételezett tendenciát, vagyis hogy a férfinevek közül több köznevesült (Takács 2007: 50–51, Parapatics 2012: 167), az általunk vizsgált finn szlengadatok is alátámasztják.

Ahogy általában a magyar nyelvből származó adatok esetében a korábban idézett vizsgálatok kimutatták, a szlengből származó kifejezések esetében is az a jellemző, hogy az alakváltozatok az alapneveknél sokkal gyakoribbak közszóként (ld. a táblázatot), míg ez a szempont a finnben az utónévkincs és névhasználat magyartól eltérő sajátosságai miatt nem vizsgálható.

<i>Pál</i> (0)	<i>János</i> (6)	<i>Mária</i> (0)
<i>Pali</i> (32)	<i>Jani</i> (16)	<i>Maca</i> (18)
	<i>Jankó</i> (5)	<i>Mári</i> (6)
	<i>Jancsi</i> (3)	<i>Mari</i> (5)
	<i>Jancsika</i> (1)	<i>Marcsa</i> (2)
		<i>Maris</i> (1)

Ha a tulajdonnévi azonosíthatóság és a keresztnévhez kötés megszűnik, eltűnhet akár a nemhez kötöttség is, ahogy a F *uuno*, *urpo* 'buta ember' (eredetileg mindkettő férfinév) esetében történt. Az *Urpo* esetében a jelentésváltozás már erősen előre haladt: megbélyegző jelentésű köznévi alakjának használata igen gyakori, ezzel párhuzamosan azonban keresztnévi használata 1940 óta folyamatosan csökken, az elmúlt hét évben már csak hat fiú kapta ezt a nevet.⁷

⁷ Väestörekisterikeskus. Nimipalvelu. <http://verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu/default.asp?L=1>

Ugyanez a jelentésváltozási tendencia van folyamatban a magyar *Béla* keresztnév esetében is: kialakult 'fiú, férfi, átlagember' jelentése, később pedig emellett megjelent a 'buta, hozzá nem értő' és 'gyáva ember' jelentése is (pl. *bénabéla, izombéla, nyúlbéla*). Keresztnévi gyakorisága az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent: 1967-ben 1174 kisfiú kapta ezt a nevet, 1983–87 között öt év alatt csak 2243 viselője született, 2000 után évente általában 100 körül volt új névvisezői száma, 2005-ben például csak 97 kisfiú neve lett (Fercsik – Raátz 2009: 73). Ezzel szemben köznévi használata igen gyakori (ld. Kövecses 2010), feltehetően éppen amiatt, hogy pejoratív jelentése mindkét nemre alkalmazható.

3.3. A szleng szóalkotásának módjai ugyanazok, mint amelyek általában a magyar nyelv bármelyik változatában, azaz nincs kifejezetten csak a szlengre jellemző szóalkotási mód (Kis 2010). Leggyakrabban önállóan, alaki módosulás nélkül, derivációval vagy játszi szóalkotással (szójátékkal), illetve összetételben előtagként vagy utótagként áll a keresztnévi eredetű elem. A két nyelv szókincsének egészére vonatkozó korábbi vizsgálatok alapján (ld. Takács 2007: 59–60; Sarhema – Sivonen 2015: 200–207) feltevésünk az volt, hogy a szókincsbővülés jellemző szóalakulási típusai közül a szlengben is az összetétel fog dominálni.

A magyar szlengből származó adatok alá is támasztották ezt a feltevésünket: közöttük minden második esetében (általában) főnévi szófajú jelző és utótagként egy alakváltozat kapcsolódott össze, a finn keresztnévek azonban leggyakrabban jelző vagy utótag nélkül, önmagukban, változtatás nélkül fejeznek ki közszói jelentést, a deriváció pedig a finn szlengnek e szócsoportjában nem is jellemző (ld. az alábbi táblázatot).⁸

	magyar		finn	
önállóan	43% (178 adat)	<i>pali, béla, fruska, maca, gyula, döme</i>	70% (268 adat)	<i>uuno, tauno, lyylä, aatami, väinö</i>
képzővel	3% (12 adat)	<i>macás, lászlós</i>	–	
előtagként (vagy jelzőként)	2% (8 adat)	<i>barbibaba, palimadár, ricšironcs, lalabácsi</i>	4% (14 adat)	<i>martta/ikäinen, oskarin/kokoinen</i>
utótagként (vagy jelzővel)	52% (213 adat)	<i>szalámigyurka, debellaella, mókamiki, bögyös maca</i>	26% (99 adat)	<i>maa/jussi, baari/mikko, lappu/liisa, nahka/jussi</i>
	411		381	

⁸ A finn adatok keresztnévi eredetű elemét a táblázatban félkövér betűvel különítettük el.

A két szóanyagban ez a szóalkotási módot illető különbsége az egyik legfőbb eltérés, amit az összevetésünk során találtunk. Úgy véljük, a két nyelv vizsgált szlengeiben a tulajdonnévi eredetű elemmel való személyre utalás teljesen más morfológiai struktúrában valósul meg: míg a magyar nyelvhasználók számára lényeges, hogy az eredetileg keresztnév köznévi azonosíthatóságát egyéb elem is (jelző vagy előtag) segítse, addig a finn beszélő számára elegendő a pusztán keresztnév. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a finn beszélőnek a beszéd- és szövegkörnyezet elegendő támpontot nyújt ahhoz, hogy egyéb szemantikai segítség nélkül is tudjon köznévként azonosítani egy keresztnévi elemet, míg a magyar szlenget használóknak (legalábbis a legújabb elemek esetében) ehhez szemantikai megerősítésre is szüksége van. Bár az eltérés oka kérdéses, a jelenség feltehetően összefügg a névként való gyakorisággal.

A magyar utótagos alakok jelentése a leggyakoribb szerkezeti struktúrában általában az előtagban / jelzőben kifejezett tulajdonságú férfire vagy nőre utalás, azaz a keresztnévi elem funkciója csupán a kifejezés nemhez kötése. Erre a párhuzamosan, azaz ugyanazzal az előtaggal vagy jelzővel létrejött kifejezések is utalnak, pl. *nullagyula* és *nullajuli* 'jelentéktelen férfi, ill. nő', *bölcsészbéla* és *bölcsészbarbi* 'bölcészszfiú, ill. -lány', *dumafranci* és *dumavera* 'bőbeszédű férfi, ill. nő'.

Érdeemes megfigyelni, hogy azokban a magyar kifejezésekben, amelyeknek általában emberre vonatkozik a jelentése, azaz nem jellemző a nemhez kötés, a forrásainkban szereplő minden adatban férfinev szerepel, pl. *okostóni*, *okosjános* 'okoskodó ember', *nyúlbéla* 'gyáva', *bénabéla* 'tehetetlen, ügyetlen', *ekeferkó* 'faragatlan, esetlen ember', *lőcsgéza* 'faragatlan, műveletlen ember', *hurkagyurka*, *szalámigyuri* 'kövér ember', *frankójankó* 'megbízható, becsületes ember', *esztelenjóska* 'hülye, buta' stb. A férfinevek általános jelentése, ritkábban nőkre is vonatkozása (pl. „Mari olyan *jancsika* volt, hogy futás közben belecsúszott az út melletti árokba”, Parapatics 2008), felveti annak lehetőségét, hogy a férfinevek közszoói jelentése könnyebben válik általánossá, míg a női nevek erősebben őrzik a nemhez kapcsolódásukat. Figyelemre méltó az is, hogy ezek az „általánosabb” jelentések ugyanakkor mind elmarasztaló, pejoratív jelentéstartalmat hordoznak.

3.4. A szleng szókincese az adott kiscsoport tagjai számára fontos reáliák megnevezésére és újranevezésére (relexifikáció) szolgál, azaz a már elnevezett dolgokat újabb és újabb nevekké látja el minden látható „praktikus” ok nélkül. A szleng „szótültermelésének” következtében egy-egy fogalom megnevezésére egész szinonimasorok jönnek létre (hiperszinonimitást kialakítva

ezzel) (Kis 2010), s a különböző szlengtípusok (katonai szleng, börtönszleng, droghasználók szlengje stb.) nagy különbségeket mutatnak a szinonimasorok tematikáját tekintve.

Az egyes szlengtípusok jellemző attrakciós központjai általában azok, amelyek legalább tíz szlengszinonimát mutatnak. A Magyar szlengszótár (Kövecses 2010: 303–336) alapján a közszlengben az emberre vonatkozó legfőbb témaköri csoportok az elemek számának sorrendjében: bolond, buta, csúnya, ellenszenves (ember), prostituált, erkölcstelen lány és nő, részeg, férfi, kövér ember, tehetetlen, ügyetlen, nagyképű, öreg, csinos lány vagy nő. Paunonen (2000: 32) alapján a helsinki szleng attrakciós központjai részben ugyanazok, mint a magyar közszlengé: lány vagy nő, férfi vagy fiú, buta, kedves (ember), szexualitás, alkohol és részegség, pénz, rendőr, vidéki/paraszt (ember).

A vizsgálatunk alá vont köznevesült keresztnévet tartalmazó finn és magyar szókinccs jellemző attrakciós központjairól azt feltételeztük, hogy a közszlengéhez hasonló témaköröket mutatnak, a finn és magyar adatok között pedig a korábbi kontrasztív vizsgálatok tapasztalatai alapján (Varga 1996, Takács 2001, Sarhema – Sivonen 2015) jelentős hasonlóságokra számítottunk.

A magyar kifejezések attrakciós központjai a vizsgált jelenésmezőn belül (a sorrend az adatok számának nagyságrendjét tükrözi, de terjedelmi okokból csak a legjellegzetesebbeket soroltuk fel):

- buta, féleszű, ostoba, bolond nő vagy férfi: *arisztid, béla, egon, jani, malvin, matyi, ödön(ke), pista, tasziló, bénabéla, blődjános, okostóbiás, farokfrici*;
- kövér nő: *dagimari, debellaella, galamb-gertrúd, duci-juci, donna-lujza, husi-nusi, panna-tonna, mázsa-manci, háj-manci, zsír piri*;
- valamilyen foglalkozású ember: *andris, palibácsi, kottakata, házirézi, Piktör Viktor*;
- (kis)fiú: *fosos jóska, jani, józsi, matyi, muki, muksó, pali, pöcsmackó, zsoltika*;
- nő / lány: *farokmarcsa, gizi, luca, lujza, maca, mari, manka, manci, pi-csavera*;
- férfi / fiatalember: *jani, muki, muksó, géza, józsi, pali, gazsi*;
- kövér férfi / fiú: *hurkagyurka, szalámigyuri, szalámigyurka*.

A finn adatok attrakciós központjai:⁹

- valamilyen foglalkozású ember: *baari/mikko* (bár + *Mikko*) 'pultos', *keppi/kalle* (bot + *Kalle*) 'rendőr', *lappu/liisa* (cédula + *Liisa*) 'parkolóőr', *parkki/pirkko* (parkolás + *Pirkko*) 'parkolóőr', *sentraali/santra* (közép + *Santra*) 'pletykás', *ovi/mikko* (ajtó + *Mikko*) 'portás; kidobóember';
- lány: *donna*, *dooris*, *elli*, *fatima*, *jenny*, *kyllikki*, *lissu*, *lyyli*, *mirkku*, *pirkko*;
- buta, féleszű, ostoba, bolond nő vagy férfi: *aatami*, *antero*, *eemeli*, *einari*, *seppo*, *simo*, *tahvo*, *taneli*, *tauno*, *turo*, *urpo*, *uuno*;
- fiú / férfi: *eikka*, *hessu*, *iikka*, *jamppa*, *jason*, *juuso*, *kalle*, *manne*, *manu*, *masa*, *seppo*;
- vidéki / farmer: *iivari*, *juho*, *jussi*, *teuvo*, *juntti/einari* (paraszt + *Einari*), *jänkä/jouni* (mocsár + *Jouni*), *maa/matti* (föld + *Matti*), *pelto/eemeli* (mező + *Eemeli*), *talikko/taavetti* (vasvilla + *Taavetti*), *turve/jussi* (gyep + *Jussi*), *maa/jussi* (föld + *Jussi*);
- kövér ember: *isoiita* (nagy + *Iita*), *läskimooses* (kövér + *Mooses*), *nisse*.

Láthatjuk, hogy mind a magyar, mind a finn közszoí adatokra nagymértékben jellemző a relexifikáció és a hiperszinonimitás. Vizsgálataink alapján a két szleng közszoí alakjainak attrakciós központjai közül a magyarban kevésbé hangsúlyos a foglalkozás közszoí alakkal való megnevezése, a 'vidéki, falusi ember' jelentésű szócsoport pedig csak a finnben jelenik meg.

A finn adatok között a 'nő, lány' jelentésű csoportban találunk feltűnően sok adatot. Ez a szócsoport olyan jelentős számú, hogy Heikki Paunonen ennek segítségével be tudta mutatni a *stadin slangi*, a fővárosi szleng korszakait és fejlődését (1989: 607–615). A szócsoport nagyságát azzal magyarázzák, hogy ez a szleng (különösebben régebben) kifejezetten fiúk által használt nyelvváltozat volt, az ő elnevezési preferenciájukat tükrözi, s emiatt lehetséges, hogy a nőekkel és a lányokkal kapcsolatban csaknem 100 szinonimát használtak, míg a férfiakkal kapcsolatban csak 30 rokon értelmű szót soroltak fel (Nuolijärvi 1997: 145–146).

Hasonlóság a két nyelvből származó szavak esetében, hogy az emberre vonatkozó kifejezések nagy része becsmérő, néha kifejezetten pejoratív jelentésű,¹⁰ s ez igaz a nőket megnevező kifejezésekre is. Ezek utóbbiak közül Paunonen szerint neutrális jelentése csak nagyon kevésnek volt, s e megne-

⁹ A finn példákban az összetételek elő- és utótagját ferde vonallal választjuk el.

¹⁰ A stílusminősítés vagy esztétikai értékelés meghatározása igen nehéz: néhol a jelentés nyújtott támpontot, de ahol stílusminősítést adtak meg, azt minden esetben követtük.

vezések általában is többé vagy kevésbé pejoratívak voltak (1989: 611–614). A jelenség okát Kis Tamás abban látja, hogy a szlengben beszélő a világot erős érzelmi szűrőn keresztül szemléli. Ez az erős érzelmi viszonyulás a szavak és kifejezések érzelmi színezetében (irónia, szarkazmus, gúny) nyilvánul meg (2010). Meg kell azonban jegyeznünk egyetértve Parapatics Andreával (2008: 10), hogy a szlengszavak (s köztük a keresztnévi elemet tartalmazók is) bizalmas vagy argó árnyalatokon kívül ugyanúgy hordozhatják a tréfás, gúnyos, kedveskedő, közönséges, lekicsinylő, szépítő vagy durva minősítést is, mint a köznyelvi vagy más csoportnyelvi szókinccsünk elemei.

Szemantikai szempontból érdekes különbsége a két szóanyagnak, hogy bizonyos testi tulajdonságok (pl. a kövérség) megbélyegző megnevezése nem egyformán hangsúlyos a két nemmel kapcsolatban. Korpuszunkban a magyarban a *dagi*, *husi*, *duci*, *ducó*, *mázsa*, *háj*, *zsír* előtagok csak női nevekhez kapcsolódva jelennek meg, s a 12 nőre vonatkozó adattal szemben csak 3 kövér férfit jelentő áll (*hurkagyurka*, *szalámigyuri*, *szalámigyurka*), míg az egyébként is sokkal kisebb számú finn adat mindegyikének nemhez kötött a jelentése (*läskimooses* 'kövér férfi', *nisse* 'kövér és lusta fiú', *isoitta* 'kövér nő').

4. Összegzés

Tanulmányunkban a helsinki szlengből származó keresztnévi eredetű elemeket tartalmazó szókinccset vetettük több szempontból össze a hasonló alakulásmódú magyar szlengből származó adatokkal. Korpuszunkat egy meghatározott szemantikai csoportra szűkítettük (az ember megnevezései és tulajdonságai). Empirikus hipotézisünk szerint ahogy maga a tulajdonnév, úgy a tulajdonnév jelentésének megváltozása is nyelvi univerzálénak tekinthető, azonban megvalósulása nyelvenként eltéréseket mutat.

A két szleng vizsgált szóanyaga mind a kiindulási keresztnévek, mind pedig a kialakult közsavak jelentéskörei szempontjából (a korábbi kontrasztív vizsgálatok eredményeivel egybehangzóan) jelentős hasonlóságokat mutatott. A legnagyobb eltérést a szerkezeti összevetés kapcsán tapasztaltuk: míg a magyarban a keresztnévi eredetű utótag + (általában főnévi szófajú) jelző vagy előtag volt a legjellemzőbb szerkezet típus, addig a finnben a puszta keresztnév mindenféle egyéb szemantikai vagy morfológiai segítség nélkül elegendő a keresztnév köznévi azonosíthatóságához.

Irodalom

- Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Allen, Irving Lewis 1983: *Personal names that become ethnic epithets*. *Names* 31/4: 307–317.
- Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009: *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. A magyar nyelv kézikönyvei XVI. Tinta Könyvkiadó, Budapest.*
- Forsskåhl, Mona 1999: *A szleng meghatározásáról*. In: Fenyvesi Anna – Kis Tamás – Várnai Judit Szilvia (szerk.), *Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 77–86.
- Hajdú Mihály 2003: *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Heinsoo, Heinike 2000: „Juss” and „Mats”. *The Finnish and Estonian vocabulary containing a Christian name with reference to a personality*. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars II*: 328–331. Tartu.
- Hämäläinen, Simo 1946: *Suomalaisesta sotilasslangista*. *Virittäjä* 50: 256–267.
- Kis Tamás 2007: *Szleng és karnevál*. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Szilágyi N. Sándor (szerk.), *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére I–II*. Kolozsvár. I: 455–464.
- Kis Tamás 2010: *Alapismeretek a szlengről*. <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szleng.php>
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Vol. I*. Stanford University Press, Stanford.
- Nuolijärvi, Pirkko 1997: *A finn szlengkutatás*. In: Kis Tamás (szerk.), *A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Szlengkutatás 1*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 121–158.
- Parapatics Andrea 2012: *Közzszóvá váló személynevek a mai magyar szlengben*. In: Parapatics Andrea (főszerk.), *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain. A 6. Félúton konferencia, ELTE BTK 2010. október 7–8. Talantum Sorozat 2*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 156–169.
- Paunonen, Heikki 1989: *Från Sörkka till kulturspråk. Iakttagelser om Helsingforsslangen som språklig och sociokulturell företeelse*. In: *Historisk tidskrift för Finland* 4, årg. 74. 585–622.
- Paunonen, Heikki 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Reszegi Katalin 2010: *A köznevesülésről*. *Névtani Értesítő* 32: 143–149.

- Reszegi Katalin 2018: On the proper-name-to-appellative transformation. *Rivista Italiana di Onomastica* 24/1: 25–46.
- Roberts, Paul 1958/2002. A szleng és rokonai. In: Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás (szerk.), *A szlengkutatás 111 éve. Szlengkutatás 4.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 131–140.
- Sarhema, Maria – Sivonen, Jari 2015: Suomen ja unkarin slangin appellatíivistuneet etunimiyhdyssanat. *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 191–212.
- J. Soltész Katalin 1979: A tulajdonnév funkciója és jelentése. *Akadémiai Kiadó*, Budapest.
- Sköldberg, Emma – Toporowska Gronostaj, Maria 2006: Swedish Appellativized Forenames in Compounds – A Lexicographic Approach. In: Corino Elisa – Carla Marello – Cristina Onesti (eds), *Proceedings of the 12th EURALEX International Congress.* Edizioni dell’Orso, Torino. 1193–1199.
- Takács Judit 2001: Keresztnévi eredetű finn, észt és magyar köznevek összehasonlító vizsgálata. *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 613–618.
- Takács Judit 2007: Keresztnévek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje. *A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai* 86. Debrecen.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005: Kognitív jelentéstani vázlat az igekötős igékről. *Magyar Nyelv* 101: 27–43.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008: A tulajdonnév jelentése. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.), *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest, KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 30–41.
- Varga Judit 1996: A személynevek köznévi használatáról a finn nyelvben. In: Bereczki András – Klima László (szerk.), *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére. Uralisztikai Tanulmányok* 7: 251–253. Budapest.

Feldolgozott szótárak és szógyűjtemények

- Fazakas István 1991: *Jasszok, zsarók, cafkavágók. Életképek a vagányvilágból, ó- és új argósztár.* Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Galavics Veronika 1998: *A nő elnevezései a közszlengben.* Debrecen. (Záródolgozat.)
- Hajdú Zoltán 1999: *Két iskola diákszókincsének vizsgálata.* Debrecen. (Szakdolgozat.)

- Kardos Tamás – Szűts László (é. n.): Diáksóder. Hogyan beszél a mai ifjúság? Ciceró Kiadó, Budapest.
- Kis Tamás 2008: A magyar katonai szleng szótára. Második, javított, bővített kiadás. Szlengkutatás 6. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Kis Tamás 2015: Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár. Szlengkutatás 9. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Kövecses Zoltán 2010: Magyar szlengszótár. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Matijevics Lajos 1972: A vajdasági magyar diáknyelv. Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék.
- Nochta Rita 1996: A budapesti motorosrendőrök szlengje (1995–1996). Debrecen. (Szakdolgozat.)
- Parapatics Andrea 2008: Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval. Az Ékesszólás Kiskönyvtára 6. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Paunonen, Heikki 2000: Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja. WSOY, Helsinki.
- Szabó Edina 2008: A magyar börtönszleng szótára. Szlengkutatás 5. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Timár György – Fazakas István 2003: Szleng – szó – szedet. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

*

**Appellativized first names referring to a human being
in the Finnish and Hungarian slang**

In the article, expressions containing appellativized first name in the Finnish (Helsinki) and Hungarian slang are compared. The focus of the study is narrowed to touch only one semantic group, namely the denominations and characteristics of a human being. The examined vocabulary shows significant similarities concerning the first names behind the appellativized expressions, and from the semantic point of view (as the findings of the previous comparative studies also illustrate). The greatest difference, however, lies in the structural comparison: in the Hungarian slang, it is typical that the appellativized first name is used with a suffix, modifier or an attribute (usually a noun), whereas in the Finnish data, the appellativized first name in most cases forms a simplex word.

MARIA SARHEMAA – JUDIT TAKÁCS

